

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การศึกษาเป็นปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ภาพระบบเศรษฐกิจเสรีมีความร่วมมือและแข่งขันกันสูงรัฐบาลได้เร่งดำเนินการพัฒนาคุณภาพการศึกษา (กรมวิชาการ. 2544 :9) และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 46 “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่น ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีกประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มาตรา 69 “บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ พิทักษ์ปกป้องและสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น” และมาตรา 81 “รัฐบาลต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรม ให้เกิดความรู้คุณธรรม พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น”

นอกจากนี้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ไว้ 4 มาตราคือ

มาตรา 7 “การจัดการเรียนรู้ ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง เกี่ยวกับการเมือง การปกครอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้สากล”

มาตรา 23 “การจัดการศึกษาต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา”

มาตรา 27 “ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น”

มาตรา 29 “ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ รู้จักเลือกภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน”

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2544 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้แสดงเจตนารมณ์ที่จะให้ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรที่จะต้องฟื้นฟู ส่งเสริม สืบสาน พัฒนา และนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตและสังคมไทย โดยใช้กระบวนการทางการศึกษา เพื่อเป็นรากฐานที่มั่นคงในการสร้างประเทศชาติต่อไป

ภูมิปัญญา (Wisdom) นับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควรและดำรงอยู่ได้ยาวนานขนาดหนึ่งย่อมจะต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่งจึงมีภูมิปัญญาจำนวนมาก ภูมิปัญญา นอกจากจะเป็นชาติ เป็นเอกลักษณ์ของชาติอย่างหนึ่งแล้ว ยังเป็นเครื่องชี้ระดับความเจริญของชาติในประวัติศาสตร์ อีกด้วย (อรพินท แก้วดวง. 2544 : 33) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ. 2529 : 74) เกิดจากการสะสมประสบการณ์และการเรียนรู้มายาวนาน ความรู้ต่างๆ จึง เชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ได้แยกเป็นวิชา ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีการบูรณาการสูง และมีวัฒนธรรมเป็นฐานให้มีความจำเพาะกับท้องถิ่น ซึ่งเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุ จึงมี การเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้ง สูงส่ง (ประเวศ วะสี. 2530 : 5) ภูมิปัญญา เหล่านี้จะ สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด คือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับชุมชน ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งสามลักษณะนี้คือ สามมิติของ เรื่องเดียวกันหรือวิถีชาวบ้าน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ ภูมิ ปัญญาจึงเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ. 2529 : 75) ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสิ่งที่มีอยู่ในทุกชุมชน ทุกหมู่บ้าน หากแต่คนภายนอกมักละเลยไม่สนใจ

ในปัจจุบันกระแสการพึ่งพาการพัฒนาแบบพึ่งตนเองหันมาให้ความสำคัญกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดระบบการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ การศึกษา นอกกระบวน และการศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ (2541 : 1) มีแนวคิดเกี่ยวกับการ นำภูมิปัญญามาใช้ในการศึกษา สถานศึกษาจำนวนมากได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านคติ ความคิด ความเชื่อ ด้านศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านการประกอบอาชีพ ของท้องถิ่น และด้านแนวปฏิบัติหรือเทคโนโลยีท้องถิ่นมาคัดสรรเพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการจัดกิจกรรม การเรียนการสอน ตลอดจนเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้รับรู้สู่สา ธารณชนในวงกว้าง

การศึกษาขั้นพื้นฐาน (ช่วงชั้นที่ 3 – 4) นับเป็นการศึกษาระดับสุดท้ายที่อยู่ในความ ควบคุมด้านประพฤติกติและพฤติกรรมอย่างเคร่งครัด เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ให้ยึดมั่นใน วัฒนธรรม และค่านิยมที่ดี (อิฎฐารมย์ ประชุมวรรณ. 2541 : 1) การศึกษาในระดับนี้จึงเป็น ส่วนสำคัญในการสร้างคุณลักษณะที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างดี มีความสุข เป็นที่ยอมรับของสังคมมีความรู้ ความสามารถที่จะประกอบอาชีพ เลี้ยงตนได้ การจัดการ ศึกษาในระดับนี้ จึงควรมีการส่งเสริมในการจัดการศึกษาที่นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการ จัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีการ ความเชื่อ และแนวทางปฏิบัติให้

แก่เยาวชนของชาติ เพื่อให้เกิดความรัก ภาคภูมิใจในความเป็นไทย ความเป็นท้องถิ่น ปัจจุบันนี้ สังคมยังมีความสลับซับซ้อนขึ้นเพียงใด ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีความสำคัญมากตามไปด้วย

จากเหตุผลข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประมวลความรู้ของคนในท้องถิ่น ที่จะช่วยทำให้ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีความสุข โดยการผสมผสานความรู้ ความคิด ประสบการณ์เข้าด้วยกัน เพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวได้รับการถ่ายทอด สัมผัสต่อๆ กันมาจนกลายเป็นมรดกทางปัญญาของสังคม ซึ่งนับว่ามีคุณค่ายิ่งต่อประเทศชาติ จากการประชุมเชิงนโยบายเกี่ยวกับแนวทางอนุรักษ์มรดกทางปัญญา ซึ่งยูเนสโก (UNESCO) จัดขึ้น ณ กรุงโซล ประเทศสาธารณรัฐเกาหลี ระหว่างวันที่ 22-25 ธันวาคม 2539 แสดงให้เห็นว่าประเทศต่างๆ โดยเฉพาะในภูมิภาค เอเชียและแปซิฟิกกำลังให้ความสนใจในการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเปิดโอกาสให้ผู้ทรงปัญญา (Living Human Treasures) มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษายิ่งขึ้น โดยเฉพาะปัจจุบันวัฒนธรรมท้องถิ่นถูกบดบังจากวัฒนธรรมแห่งชาติ และวัฒนธรรมแห่งชาติ ก็ถูกบดบังจากวัฒนธรรมต่างชาติ การถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่เด็กและ เยาวชน ซึ่งเป็นผู้สืบสานมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น จึงมีความสำคัญมาก

จังหวัดหนองคาย เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะที่เด่นสำคัญคือมีสภาพภูมิศาสตร์ที่อุดมสมบูรณ์ ตั้งอยู่ที่พื้นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำโขงทางตอนเหนือสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อยู่ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นที่กั้นพรมแดน ลักษณะภูมิประเทศยาวตามแม่น้ำโขง จึงทำให้มีประชากรหลายชาติพันธุ์ เช่น จีน ไทยพวน ลาว ฉวน กู๋ไทย จึงเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ทั้งด้านความคิดสร้างสรรค์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การกิน ขนบธรรมเนียมและประเพณี (สภาพวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย, 2542 : 11) ซึ่งได้รับการส่งเสริม ถ่ายทอดภูมิปัญญาอันมาเป็นเวลายาวนาน โดยมีปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เช่น การทำ หมูยอ การจักสาน แหนมเนือง การฟ้อนรำ เป็นต้น สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับการกำหนดนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการที่ส่งเสริมให้สถานศึกษาจัดหลักสูตรสถานศึกษาที่มีความสอดคล้องกับท้องถิ่น ให้ผู้เรียนเลือกเรียนอย่างหลากหลายตามสภาพและทรัพยากรในท้องถิ่นนั้นๆ ให้ตรงกับความต้องการของท้องถิ่น สถานศึกษาในจังหวัดหนองคายจึงมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

จากเหตุผลและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษา "การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนในช่วงชั้นที่ 3-4 ของจังหวัดหนองคาย" เพื่อ

ผลการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์แก่สถานศึกษา ในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับ สภาพและความต้องการของท้องถิ่น ตลอดจนส่งเสริมการนำความรู้ ความสามารถของบุคคล ในท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนใน โรงเรียนที่เปิดสอนช่วงชั้นที่ 3-4 ของจังหวัดหนองคาย โดยรวมและรายด้าน ตามความคิดเห็น ของผู้บริหาร หัวหน้าฝ่ายวิชาการ ครูผู้สอน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำแนก ตามขนาดของโรงเรียน
2. เพื่อเปรียบเทียบระดับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน ในช่วงชั้น ที่ 3-4 โดยจำแนกตามสถานภาพ และขนาดของโรงเรียน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียน การสอนในช่วงชั้นที่ 3-4 ของจังหวัดหนองคาย ตามความคิดเห็นของครู และคณะกรรมการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 ด้าน (อังกุลย์ สมตะเนย์, 2535 : 37) ดังนี้

1. ด้านคติ ความคิด ความเชื่อ
2. ด้านศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี
3. ด้านการประกอบอาชีพท้องถิ่น
4. ด้านแนวปฏิบัติหรือเทคโนโลยีท้องถิ่น

สมมติฐานของการวิจัย

1. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนในช่วงชั้นที่ 3-4 ของ จังหวัดหนองคายอยู่ในระดับปานกลาง
2. ผู้บริหาร หัวหน้าฝ่ายวิชาการ ครูผู้สอน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในโรงเรียนขนาดต่างกันมีสภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน แตกต่างกันทั้งโดยรวมและรายด้าน
3. สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถามและขนาดโรงเรียนไม่มีปฏิสัมพันธ์กันในทาง สถิติ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ประชากร

ประชากร ได้แก่ ผู้บริหาร หัวหน้าฝ่ายวิชาการ ครูผู้สอน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ 3-4 จังหวัดหนองคาย จำนวน 1,445 คน จาก 57 โรงเรียน โดยจำแนกเป็น ผู้บริหาร 57 คน หัวหน้าฝ่ายวิชาการ 57 คน ครูผู้สอน 1,274 คน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 57 คน

2. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหาร หัวหน้าฝ่ายวิชาการ ครูผู้สอน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ 3-4 จังหวัดหนองคาย จำนวน 304 คน โดยจำแนกเป็น ผู้บริหาร 57 คน หัวหน้าฝ่ายวิชาการ 57 คน ครูผู้สอน 133 คน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 57 คน ซึ่งกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางสำเร็จรูปของเครจซี่ และมอร์แกน (R.V. Krejcie และ D.W. Morgan) และการได้มา ซึ่งกลุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi - stage Random Sampling)

3. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

3.1 ตัวแปรต้น (Independent Variable) ได้แก่

3.1.1 สถานภาพ

- 1) ผู้บริหาร
- 2) หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
- 3) ครูผู้สอน
- 4) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

3.1.2 ขนาดโรงเรียน

- 1) โรงเรียนขนาดใหญ่
- 2) โรงเรียนขนาดกลาง
- 3) โรงเรียนขนาดเล็ก

3.2 ตัวแปรตาม (Dependent Variable) คือ ระดับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนในช่วงชั้นที่ 3-4 ของจังหวัดหนองคาย ตามกรอบภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 ด้าน ดังนี้ (อังกุล สมคะเนย์. 2535 : 37)

3.2.1 ด้านคติ ความคิด ความเชื่อ

3.2.2 ด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

3.2.3 ด้านการประกอบอาชีพของท้องถิ่น

3.2.4 ด้านแนวปฏิบัติหรือเทคโนโลยีท้องถิ่น

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้และมวลประสบการณ์ที่แสดงถึงอัจฉริยะของบุคคลหรือกลุ่มคนในท้องถิ่น ที่ผ่านการคิดวิเคราะห์ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต แก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ และสังคม ให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับกาลสมัย ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดได้ 4 กลุ่ม

1.1 คติ ความคิด ความเชื่อ หมายถึง แนวคิดความเชื่อต่างๆ ที่ปฏิบัติและยึดถือ สืบทอดกันมา เช่น ความเชื่อแบบพิธีพุทธ พิธีพราหมณ์ พิธีผู้ขวัญต่างๆ ความเชื่อแบบผี พระภูมิเจ้าที่และการบวงสรวงต่างๆ ความเชื่อแบบบุคคล เช่น เคารพผู้อาวุโส ผู้นำทางศาสนา เป็นต้น

1.2 ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง การละเล่นพื้นบ้าน ศิลปะดนตรีพื้นบ้าน ศิลปะดนตรีไทย ประเพณี ฮัตตีสืบสอง เช่น หมอลำกลอน หมอลำซิ่ง หมอลำหมู่ การรำเซิ้งต่างๆ การเป่าแคน การตีฉิ่ง วงกลองยาว งานแกะสลัก การสร้างประตูลาน หน้าต่าง โบสถ์ การเป่าขลุ่ย การสีซอ ดัดพิน การจัดงานบุญเข้าพรรษา บุญคูณลาน บุญข้าวเจ้า บุญพระเวส บุญสงฆ์ บุญบั้งไฟ บุญเบิกฟ้า บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญผ้าป่า บุญกองบวช

1.3 การประกอบอาชีพของท้องถิ่น หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพ โดยอาศัยหลักธรรมชาติให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การทอผ้า การทอเสื่อ การทำหมอน การสานตะกร้า การทำไม้กวาด การทำหมวก การทำกระเป่า การเผาอิฐ การทำโอ่ง การทำการเกษตร การทำไร่ นา การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

1.4 แนวปฏิบัติหรือเทคโนโลยีท้องถิ่น หมายถึง การนำความรู้เดิมมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การผลิตตุ๊กตา การทำกล้วยตาก สับประครอบ

2. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน หมายถึง การนำเอาองค์ความรู้และมวลประสบการณ์ ที่แสดงถึงความสามารถของบุคคลในท้องถิ่นมาวิเคราะห์ประยุกต์ใช้ในกิจกรรมทุกชนิดของสถานศึกษาเกี่ยวกับการเรียนการสอน

3. สถานศึกษาขั้นพื้นฐานช่วงชั้นที่ 3-4 หมายถึง สถานศึกษาที่ได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้จัดตั้งขึ้นและจัดการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

4. ขนาดของโรงเรียน หมายถึง ขนาดของสถานศึกษา ช่วงชั้นที่ 3-4 ตามเกณฑ์มาตรฐานของกรมสามัญศึกษา จำแนกเป็น 3 ขนาด คือ

4.1 โรงเรียนขนาดเล็ก หมายถึง จำนวนนักเรียน ตั้งแต่ 1 – 499 คน

4.2 โรงเรียนขนาดกลาง หมายถึง จำนวนนักเรียนตั้งแต่ 500 – 1,499 คน

4.3 โรงเรียนขนาดใหญ่ หมายถึง จำนวนนักเรียนตั้งแต่ 1,500 คนขึ้นไป

5. ครู หมายถึง ข้าราชการครูที่ได้รับคำสั่ง แต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ในจังหวัดหนองคาย

6. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดหนองคาย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เป็นข้อเสนอแนะสำหรับครู โรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการวางแผน กำหนดนโยบาย และส่งเสริมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น